

LES COVES DE CALONGE (BAIX EMPORDÀ) REVISITADES

En memòria de Jaume Abel i Planagumà

ENRIC CARRERAS

Membre del Geseart

JOSEP TARRÚS

Arqueòleg i membre del Geseart

I - INTRODUCCIÓ

Lluís Esteva Cruañas (1906-1994) en el pròleg de l'obra pòstuma de Pere Caner Estrany (1922-1982) publicada el 1983 *–La vall de Calonge–* recorda que *quan estudiava els sepulcres dolmènics de les Gavarres, ell, amb el seu grup de col·laboradors, fou el primer d'observar que a la majoria de les coves i cataus naturals de les nostres muntanyes hi havia enterraments semblants als dels dòlmens més complexos.*¹ Lluís Esteva parla de poc després del 1950. Efectivament, l'estiu de l'any 1951 en el decurs d'una excursió al paratge de Ruàs, al terme municipal de Calonge, en Joan Bona, masover del mas Rosselló d'aquella rodalia, va mostrar a Pere Caner i als seus acompanyants (Narcís Subirana, Jordi Casademont, Pere Lloveras, J. Lloveras, Manuel Clarà, J. Cornellà, i J. Saguer) un petit abric inaudit format per blocs erràtics de granit que en honor del masover varen anomenar Cova Bona.

Un any més tard, l'agost del 1952, varen excavar-la i, posteriorment, l'any 1956-1957, en publicaren els resultats.² La notícia d'aquesta descoberta i posterior excavació ja l'havia donada, però, l'any 1953 Miquel Oliva Prat (1922-1974) quan informà que *en término de Calonge unos aficionados locales descubrieron la llamada Cova Bona, hallándose huesos, mucha cerámica a mano y cinco botones en perforación en forma de V, hallazgos que se encuentran de momento*

¹ Caner, 1983, pròleg de Lluís Esteva.

² Caner, 1956-57, pàg. 265.

*dipositados en Calonge para su ulterior estudio y reconocimiento del yacimiento descubierto.*³ Així mateix, Lluís Esteva l'any 1958 en va publicar part de l'aixovar recuperat, però com diu que únicament s'havia excavat en part, no dona el nom dels descobridors ni la seva situació. L'anomena Cova número 2.⁴

L'interès de Pere Caner pels abrics, caus o cataus naturals d'enterrament, anomenats coves, ja venia d'abans. Així cal apuntar que l'any 1949 va assenyalar a la zona de Ruàs –sense donar-hi nom– una petita cova d'uns 2 m² sense excavar. Igualment va indicar que en aquell sector n'hi havia una altra de més gran també sense excavar que havia estat descoberta per uns caçadors de senglars i era coneguda amb el nom de Cova de sa Figuera Borda. Comentava, així mateix, que més avall se'n veien altres de dubtoses i informava que més enllà hi havia set coves més de petites dimensions que servien de refugi als carboners i que, excepte una, totes les altres estaven per excavar. Informava –sense donar-hi nom– que un dolmen dubtós es trobava situat vora d'un camí carreter, prop d'una abundosa font, i que segons els havia comentat diverses vegades Lluís Pericot García (1899-1978) en aquella contrada podia haver-hi molts més monuments megalítics i així, sota la seva direcció, pensaven iniciar-ne la recerca.⁵

La cova ja excavada era coneguda com a Menut Rubau i havia estat estudiada i publicada per Miquel Oliva. L'havia mostrada també el masover Joan Bona de can Rosselló l'any 1945 i seguidament Miquel Oliva la va excavar. El nom de Menut Rubau venia d'un carboner que s'hi havia aixoplugat regularment, i en temps de la Guerra Civil havia estat ocupada per desertors que l'engrandiren interiorment llençant molta terra a l'exterior i malmetent els nivells arqueològics. Miquel Oliva va publicar-la l'any 1947-1951 com un abric prehistòric.⁶ Lluís Esteva, que la va publicar l'any 1958, l'anomena Covacha de Can Rosselló.⁷

En el III Congreso Internacional de Estudios Pirenaicos que va tenir lloc a Girona del 11 al 16 de setembre de l'any 1958, Pere Caner va presentar-hi

³ Oliva, 1953, pàg. 317.

⁴ Esteva, 1958, pàg. 176-77.

⁵ Caner, 1949, pàg. 311-317.

⁶ Oliva, 1947-1951, pàg. 169-172.

⁷ Esteva, 1958, pàg. 177.

un mapa arqueològic de la prehistòria calongina. La situació de les coves en el mapa-catàleg era: Cova Menut Rubau o abric de Can Rosselló, núm.1, Cova Bona, núm. 8, i Cova d'en Savalls, núm. 15.⁸ Així, a més de les dues coves conegudes, ara se'n donava a conèixer una tercera anomenada Cova d'en Savalls.

El mateix Pere Caner va confeccionar l'any 1960-1961 un *Catàleg Arqueològic de Calonge* per a l'Institut d'Estudis Calongins, en el qual va incloure 15 fitxes diverses entre les quals hi havia la Cova Menut Rubau, la Cova Bona i la Cova d'en Savalls, amb fotos, plantes i alçats. Aquest catàleg que s'havia extraviat va ser entregat a Dolors Ubach, vídua de Pere Caner, l'any 2009.⁹ Encara l'any 1961 tornava a informar que concretament a la vall de Ruàs s'hi varen localitzar tres abrics prehistòrics: l'abric de Can Rosselló (dit Menut Rubau) excavat per Oliva Prat, la Cova d'en Savalls que en ésser excavada donà un resultat totalment negatiu, i la Cova Bona, que pels resultats de l'excavació es podia qualificar d'important. En descrivia la seva situació geogràfica i detallava les restes d'aixovar recuperat.¹⁰

Després de la reiterada publicació d'aquestes tres coves (Menut Rubau, Bona, i Savalls) varen passar molts anys sense tenir notícies escrites de la descoberta per part de Pere Caner i dels seus col·laboradors del Museu de Calonge de nous jaciments arqueològics al terme municipal de Calonge exceptuant la ressenya de la Cova de la Barraca d'en Oller l'any 1965¹¹ i de la Cova des Gat Vaire, a més de l'esment de Roca Negra i de les tres ja conegudes, l'any 1966¹² en una publicació local. Però malgrat aquest silenci, entre els anys 1961 i 1976, és a dir en el decurs de setze anys, varen localitzar i excavar –amb les tres noves que acabem de citar– un total de vint coves, algunes de les quals amb material arqueològic que una vegada recuperat va ser dipositat al Museu de Calonge.

Va ser l'any 1983, amb la publicació de l'obra de Pere Caner *La vall de Calonge*, quan es donaren a conèixer amb una breu ressenya –a més de les

⁸ Caner, 1958.

⁹ Caner, 1960-1961.

¹⁰ Caner, 1961, pàg. 352-353.

¹¹ Caner, 1965, pàg. 14.

¹² Caner, 1966, pàg. 15.

tres ja conegudes anteriorment– un total de 19 noves coves descobertes i excavades en els darrers anys. La majoria –15 coves– eren situades al sector de Ruàs, a la zona oest del municipi calongí, on ja hi havia les altres tres coves publicades. Aquestes noves coves eren la Cova des Gat Vaire –ja ressenyada l’any 1966–, la Cova des Gamarús, la Cova de Roca Negra, citada l’any 1966, la Cova de Roca Esquerdada, la Cova d’en Sardineta, la Cova del Cap de Gos, la Cova d’en Rino, la Cova del Pi, la Cova de Migdia, la Cova del Xuclamel, la Cova de l’Abella, la Cova de l’Ullastre, la Cova de Can Mont, la Cova de cas Toi i la Cova de sa Guilla. Altres dues coves eren situades a la zona central del terme, la Cova de la Roca Bacunal i la Cova de l’Avellana. Una a la zona est dita Cova d’Aguait o Barraca d’en Oller, ja ressenyada l’any 1965; i la darrera, al sector sud coneguda com a Cova del Ronquillo. En la seva obra, Pere Caner descriu breument la situació geogràfica d’algunes coves, l’aixovar recuperat en l’excavació, i únicament publica la fotografia d’una, la de l’Ullastre.¹³

Uns quants anys després, Assumpció Toledo Mur i Bibiana Agustí Farjas varen estudiar els materials arqueològics que s’hi havien trobat, que eren dipositats al Museu de Calonge. Els varen marcar i inventariar agrupats tal com es trobaven a les vitrines del Museu. També varen veure el material gràfic i varen consultar els diaris d’excavació de Pere Caner en poder de la seva esposa, Dolors Ubach. L’any 1987 varen publicar el resultat del seu estudi presentant una fitxa per cada jaciment, la majoria amb les seves coordenades geogràfiques segons apareixien en un mapa del terme municipal que hi havia al Museu de Calonge, i la descripció que de les coves feia Pere Caner en el seu diari. En les fitxes hi ha diverses fotografies i dibuixos del material arqueològic més significatiu estudiat, acompanyat d’un estudi paleoantropològic i les seves conclusions. Estudien els materials de 21 de les 22 coves, és a dir, totes menys la d’en Savalls, segurament perquè aquesta no va aportar cap mena de material.¹⁴

L’any 1990 Assumpció Toledo, en la seva tesi doctoral, inèdita, dedicada a la utilització de les coves del nord est de Catalunya des del Calcolític fins al Bronze Final hi va incloure les fitxes de les coves de Calonge amb els materials recuperats dibuixats, que ja havia publicat anteriorment juntament amb Bibiana Agustí. Llavors hi va afegir la Cova d’en Savalls que no havien

¹³ Caner, 1983, pàg. 80-84 i 235

¹⁴ Toledo; Agustí, 1987, pàg. 11-41.

publicat l'any 1987, però va deixar de banda la Cova de la Barraca d'en Oller, potser perquè el poc material que s'hi va trobar donava una datació que no s'esqueia dins dels límits cronològics de la seva tesi. Del diari d'excavacions de Pere Caner donà a conèixer dues noves coves anomenades Cova de la Bruixa i Cova Roca del Carboner, i si bé la primera era inaudita, la segona era ja coneguda també amb el nom de Cova d'en Sardineta. No se n'adonà i, malgrat que les troballes descrites eren idèntiques per a les dues coves, en confeccionà una nova fitxa. Hi va incloure les plantes i seccions de la Cova de sa Guilla, de la Cova des Gamarús, i de la Cova des Gat Vaire –aquesta darrera amb alçat– segons els dibuixos del Diari de Pere Caner.¹⁵

L'any 1996-1997 Joan Vicens i Tarré va publicar un escrit que únicament transcrivia literalment, sense aportar res de nou, les pàgines 79 a 83 de *La vall de Calonge* de Pere Caner, que era citat a la bibliografia general.¹⁶

En el decurs dels anys 2001 i 2002, Gabriel de Prado i Jaume Díaz varen confeccionar per a la revisió i actualització de l'Inventari del Patrimoni Arqueològic del Baix Empordà, les fitxes de les 21 coves publicades per Toledo/Agustí l'any 1987. Amb la informació d'Albert Vilar i de Josep Estragué localitzaren algunes coves. Altres varen retrobar-les en prospeccionar quinze dies damunt del terreny i gràcies a les fotografies que els facilità Montserrat Darnaculleta varen poder identificar-les. No aconseguiren retrobar ni la Cova Bona ni la Cova de Can Mont, com consta en les respectives fitxes. Tampoc hi ha cap esment de la Cova d'en Savalls ni de la Cova de la Bruixa que no coneixien.

L'any 2004, en les Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona s'informava que l'actualització de la Carta Arqueològica havia permès “localitzar i identificar clarament la quasi totalitat d'aquestes cavitats”.¹⁷ Ara sabem que se'n varen retrobar 19 de les 23 conegudes.

Val a dir que les citades fitxes de l'Inventari del Patrimoni Cultural Immoble –Patrimoni Arqueològic– del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya no es troben a l'abast del públic en general, és a dir, no es poden consultar lliurement i el seu accés és molt restringit i es facilita únicament als arqueòlegs que justifiquin necessitar

¹⁵ Toledo, 1990, pàg. 82-111.

¹⁶ Vicens, 1996-1997, pàg. 259-265.

¹⁷ Castells; Díaz; Hernández; Prado, 2004, pàg. 656

informació per a les seves investigacions o a les institucions (ajuntaments, etc).

Mireia Pedro Pascual l'any 2004 va ressenyar breument els jaciments paradolmènics que l'any 2002 havia visitat a l'Alt i al Baix Empordà i la Selva. A Calonge –amb permís de prospecció fins al 31 d'octubre del 2002– hi va incloure la Cova de sa Guilla i la Cova des Gamarús, però amb certes reserves, ja que malgrat el seu tancament amb grans lloses calia remarcar, segons diu, que només s'hi exhumaren dues inhumacions primàries.¹⁸

L'any 2007, en una Miscel·lània dedicada a Pere Caner s'hi va incloure un treball amb un llistat en què se citaven 21 de les 23 coves conegudes, sense cap nova referència.¹⁹

Aquestes cavitats, majoritàriament caus granítics, i abrics naturals formats entre afloraments i/o blocs erràtics, haurien presentat, tots els que varen ser agençats com a sepulcres prehistòrics, un tancament de paret seca i/o túmul frontal, i dues de les quals, sa Guilla i es Gamarús, un arranament arquitectònic megalític, una veritable cambra funerària feta amb lloses sota el gran bloc granític que l'acollia, que pot considerar-se com a paradolmènic. De les 23 publicades 18 d'elles es troben a la zona de Ruàs, un indret que presenta una orografia amb molts pendents i, sobretot, boscúries denses i un sotabosc força difícil de penetrar.

Retrobar aquests jaciments que gairebé ningú havia vist més d'ençà el traspàs de Pere Caner l'any 1982, i també d'alguns dels seus col·laboradors, no era feina fàcil. Tractar d'actualitzar amb els paràmetres actuals les coordenades geogràfiques que apareixien –i encara no totes– al mapa del terme municipal que Assumpció Toledo i Bibiana Agustí varen copiar al Museu de Calonge i publicar l'any 1987, era impossible. Així, la feina dels arqueòlegs que varen confeccionar les fitxes l'any 2001-2002 es pot considerar molt meritori.

En desconèixer l'existència de les fitxes de l'any 2001-2002, i no tenir, per tant, a l'abast la informació que els hauria proporcionat, alguns membres del Club Alpí de Palamós (Remigi Serra, Maria Luz Divina Bao i Pere Parra) en el decurs de l'any 2009, al llarg de múltiples recerques, varen transitar per

¹⁸ Pedro, 2004, pàg. 96.

¹⁹ Molla; Loaisa, 2007, pàg. 159.

les emboscades muntanyes de Calonge i anaren identificant tots els indrets excavats per Pere Caner i el seu grup de col·laboradors. De fet, es varen trobar més coves i/o abrics excavats o remenats dels que s'havien publicat, fet que es pot atribuir a la nul·la obtenció de materials arqueològics en els mateixos. Dos dels col·laboradors de Pere Caner dels primers temps, en Narcís Subirana i en Josep Cargol, malgrat que el primer s'havia dedicat a fotografiar-ne algunes i el segon n'havia dibuixat algunes plantes, no varen ser de gaire ajuda, a causa del llarg temps passat, tot i la seva bona predisposició i amabilitat quan els vàrem visitar. Amb un altre dels col·laboradors de Pere Caner es va tenir més sort. Efectivament, Lluís Viñals Rabert –molt jove aleshores– va indicar la situació de les dues coves que ell –juntament amb Albert Vilar– havia descobert en aquell temps la Cova de la Bruixa i la Cova de l'Avellana, a més d'altres informacions.

També es va identificar algun indret inaudit que podria tenir interès si s'hi practiqués alguna prospecció en el futur. Membres del GESEART (Enric Carreras, Josep Tarrús i Sebastià Delclòs) juntament amb Jaume Abel, Ramon Niell i Xavier Niell varen col·laborar també diverses vegades en aquestes recerques. Una vegada localitzades totes les coves, menys una, el problema era saber quina era l'una i l'altra, ja que, si bé alguna per la configuració del rocam s'avenia amb el seu nom, les altres era impossible identificar-les. L'única fotografia publicada només havia permès identificar la Cova de l'Ullastre. Va ser finalment gràcies a Dolors Ubach, vídua de Pere Caner, que ens va mostrar antigues fotografies de diverses coves, guardades en l'arxiu que conserva del seu marit, que es va poder esbrinar la situació exacta de cadascuna de les 23 coves publicades.

La que no s'ha identificat és la de Sa Figuera Borda, citada per Pere Caner l'any 1949, per primera vegada i també l'any 1966 i visitada per ell mateix juntament amb Joan Rotllant l'any 1968; segons diu és una cova natural molt fonda, apta per a una inspecció espeleològica, estratègicament situada i camuflada, d'una cabuda d'unes dotze persones dretes.

Cal apuntar que els citats membres del Club Alpí de Palamós, després de practicar una neteja mínima del sotabosc, han endegat un itinerari per fer visitables algunes d'aquestes coves de Ruàs a la vall de Molins de Calonge que així, finalment, estaran a l'abast de qui les vulgui visitar.

II - LES COVES REVISITADES L'ANY 2009

Seguidament, s'inclou una ressenya per a cadascuna de les 23 coves fins ara publicades i revisitades amb el nom, una fotografia, la situació geogràfica segons les coordenades UTM, les dades referents a la descoberta i/o excavació quan es coneixen, un resum dels materials i restes antropològiques recuperats, i la seva possible cronologia.

El llistat es presenta per ordre cronològic segons les dades conegudes de la seva descoberta i/o excavació, deixant al final les que no ofereixen cap mena d'informació per poder situar-les en el temps malgrat la bibliografia consultada. La cronologia la donarem sempre calibrada, segons les dates per C-14 conegudes per a cada període.

1. COVA DES MENUT RUBAU O DE CAN ROSSELLÓ

Menut Rubau (Gesart 2009)

sepulcral amb una cronologia probable del Calcolític Recent fins al Bronze Antic (2700-1800 aC).

Coordenades UTM: $x= 503230$, $y= 4634919$, $z=188$. Coneguda de Joan Bona, va mostrar-la a Miquel Oliva l'any 1945 que seguidament va excavar-la. S'hi recuperaren 11 fragments informes de ceràmica a mà, 2 ascles de sílex, carbons i restes humanes (2 queixals i 7 fragments de volta craniana). Va tenir una funció

2. COVA BONA

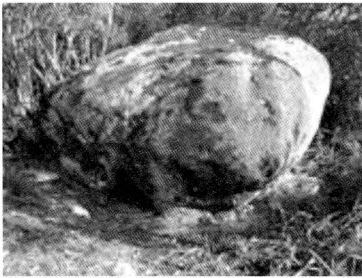
Bona (Gesart 2009)

Coordenades UTM: $x= 503491$, $y= 4634611$, $z=250$. Coneguda de Joan Bona, va mostrar-la a Pere Caner i als seus acompanyants l'any 1951. Li donaren el nom del masover de can Rosselló i l'excavaren l'any 1952. El material es va trobar sense cap ordre, ja que havia estat saquejada d'antic.

S'hi va recuperar un important aixovar funerari. De ceràmica: 5 fragments a mà d'un vas decorat amb cordons impresos múltiples; 1 fragment d'un vas a mà amb vora i mugró de suspensió; 3 fragments d'un vas a mà amb mugró de suspensió; 6 fragments de vores i de 2 bases, més 13 fragments informes. D'os: 31 botons prismàtics amb perforació en V dels quals 18 havien sofert l'acció del foc. D'ornament: 1 penjoll fragmentat i 1 gra d'enfilall retallats sobre petxina. D'indústria lítica: 1 trapezi de sílex gris i 2 esquerdisos de sílex.

Pel que fa a les restes humanes hi apareguren: 42 ossos i fragments d'ossos humans cremats. Les restes antropològiques que presentaven signes evidents de cremació corresponien a un mínim de dos individus, un dels quals era jove. Va tenir una funció sepulcral amb una cronologia probable del Calcolític Recent fins al Bronze Antic (2700-1800 aC).

3. COVA D'EN SAVALLS

Savalls (Gesart 2009)

Coordenades UTM: $x = 503493$, $y = 4634596$, $z = 243$. Molt a prop de la Cova Bona. Malgrat que no tenim dades de la seva descoberta i excavació la situem aquí, ja que Pere Caner va citar-la l'any 1958. Segons diu, fou completament estèril i no se'n coneixen materials. La seva funció i la seva cronologia és, doncs, incerta.

4. COVA D'AGUAIT O BARRACA D'EN OLLER

Oller (Gesart 2009)

Coordenades UTM: $x = 509166$, $y = 4634115$, $z = 38$. Va ser localitzada l'estiu de l'any 1961 i fou excavada per Pere Caner, Manuel Clarà, Joan Cama i Miquel Cama el novembre del mateix l'any.

S'hi recuperaren: 1 fragment ceràmic a mà amb decoració incisa de tres ratlles horitzontals i petits traços

verticals sota la tercera ratlla; 8 fragments informes ceràmics a mà; 3 fragments informes de ceràmica grisa feta a torn; i 1 rierenc, percussor-polidor, amb traces d'ús als extrems. El fragment decorat dóna per a aquesta cova una cronologia probable del Neolític Antic Epicardial (5100-4700 aC).

5. COVA DES GAT VAIRE.

Gat Vaire (Gesart 2009)

Coordenades UTM: $x= 503352$, $y= 4634090$, $z=141$. Descoberta a principis de desembre del 1965 per Pere Caner, Manuel Clarà i Alfred Joanals, va ser excavada pels mateixos, acompanyats de Josep Cargol, Josep M. Rigau i Lluís Lloveras, entre el gener i l'abril de 1966.

Va proporcionar 6 fragments ceràmics informes a mà; 1 percussor de pissarra; 1 ascla de sílex beix clar i 1 grumoll d'argila sense coure. Hauria tingut una funció sepulcral amb una cronologia probable del Calcolític Recent fins al Bronze Antic (2700-1800 aC).

6. COVA DE LA ROCA ESQUERDADA

Esquerdada (Gesart 2009)

Coordenades UTM: $x= 503538$, $y= 4634071$, $z=202$. Descoberta per Pere Caner, Manelic i Joan Rotllant el 10 de març de 1968.

S'hi recuperaren: 13 fragments ceràmics a mà, informes; 1 petxina; 13 fragments ossis de fauna; 2 llavors de cereals carbonitzades; 1 ascla d'un rierenc de quars blanc i 1 ascla de quars blanc. Hauria tingut una funció sepulcral amb una cronologia probable del Calcolític Recent fins al Bronze Antic (2700-1800 aC).

7. COVA DE SA GUILLA

Guilla (Gesart 2009)

Coordenades UTM: $x= 503466$, $y= 4633999$, $z=174$. Descoberta per Pere Caner el 3 de març de 1968, fou excavada per ell mateix i per Joan Rotllant, Lluís Lloveras i Manelic, entre el març de 1968 i el març de 1970.

Va proporcionar els següents materials del Calcolític Recent-Bronze Antic. Indústria d'os: 30 botons prismàtics

amb doble perforació en V decorats als dos extrems de l'objecte amb una línia de cercles que tenen un punt al centre; 208 botons prismàtics amb perforació senzilla en V. Objectes lítics: probable maça feta sobre rierenc de granit que presenta dues concavitats simètriques a cada costat, situades a l'extrem afuat de l'objecte. Pel que fa a les restes humanes hi havia: 320 ossos i fragments ossis que pertanyen a un mínim de set individus.

Del Bronze Final s'hi recuperaren fragments ceràmics d'un vas decorat amb la tècnica de l'acanalat, fent un motiu de semicercles a la zona de la carena i de solcs horitzontals a la zona del coll del vas. Va tenir una funció sepulcral d'inhumació probablement en el Calcolític Recent-Bronze Antic (2700-1800 aC). L'element ceràmic del Bronze Final tardà (850-650 aC) es podria entendre com una reutilització més tardana, ara ja amb el ritu funerari de la incineració.

8. COVA DES GAMARÚS

Gamarús (Gesart 2009)

Coordenades UTM: $x= 503405$, $y= 4634056$, $z=161$. Descoberta per Pere Caner el 23 de març de 1969, fou excavada per ell mateix i per Joan Rotllant, Manuel Clarà, Lluís Lloveras, Jordi Casademont i Josep Viader.

Els elements ceràmics recuperats varen ser: un vas sencer amb perfil en S i dues nanses; 1 fragment de vora d'un vas a mà; i 13 fragments informes, a mà.

Com a restes òssies s'hi trobaren: 7 fragments d'ossos de fauna i 71 ossos humans el quals pertanyen a un únic individu. Va tenir una funció sepulcral d'inhumació amb un sol enterrament, que probablement es pot situar del Calcolític Recent fins al Bronze Antic (2700-1800 aC).

9. COVA DE L'ULLASTRE

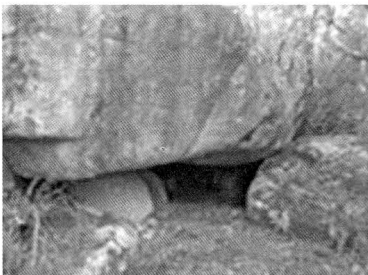

Ullastre (Geseart 2009)

Coordenades UTM: $x= 503051$, $y= 4634163$, $z=126$. Descoberta per Pere Caner el 29 de març de 1970, fou excavada entre l'abril i el maig del mateix any. Es troba al costat de la Cova de l'Abella.

Els elements ceràmics recuperats varen ser: 1 fragment d'un bol hemisfèric; 2 fragments de dues bases planes a mà, de vasos diferents; 1 fragment de vora a mà, amb llavi arrodonit; i 15 fragments a mà, informes. Com a material lític s'hi recuperaren: 3 ascles de quars blanc; 1 ascla de sílex beix, retocat; 3 rierencs fragmentats i 1 fragment de roca pissarra-esquistosa amb osques d'utilització al tall. Segurament serví de lloc d'enterrament; el bol hemisfèric i la base plana donen una cronologia probable del Calcolític Recent-Bronze Antic (2700-1800 aC).

10. COVA DE L'ABELLA

Abella (Geseart 2009)

Coordenades UTM: $x= 503051$, $y= 4634163$, $z=126$. Excavada per Pere Caner entre el 19 de maig de 1970 i el 19 d'abril de 1971. Es troba al costat de la Cova de l'Ullastre.

S'hi varen recuperar 2 fragments ceràmics a mà, informes. També 1 rascadora de sílex blanc amb retoc lateral abrupte, i 1 objecte de bronze amb forma de didal que a l'interior presenta el que sembla una anella per a enganxar-hi quelcom. La funció d'aquesta cova, igual que la seva veïna de l'Ullastre, hauria

estat sepulcral i la seva probable cronologia s'escauria, per analogia amb l'altra, també al període Calcolític Recent-Bronze Antic (2700-1800 aC).

11. COVA DEL XUCLAMEL

Xuclamel (Gesart 2009)

Coordenades UTM: $x= 503050$, $y= 4634212$, $z=128$. Fou descoberta per Pere Caner el 29 de març de 1970.

Únicament s'hi trobaren 2 fragments ceràmics a mà, informes. La seva funció hauria estat sepulcral amb una possible cronologia del Calcolític Recent-Bronze Antic (2700-1800 aC).

12. COVA DES CAP DE GOS

Xuclamel (Gesart 2009)

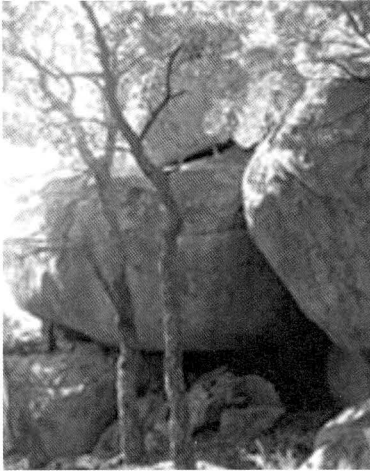
Cap de Gos (Gesart 2009)

Coordenades UTM: $x= 503055$, $y= 4634134$, $z=129$. Molt a prop de la Cova del Pi. Pere Caner treballà en la seva excavació entre l'abril i el maig de 1970 i el 1971.

S'hi varen recuperar 1 fragment ceràmic de vora d'un bol hemisfèric i 1 fragment ceràmic informe, a mà. També 1 rierenc de sorrenca. La cova probablement tingué funció sepulcral, i pel bol hemisfèric, caldria situar-la cronològicament al Calcolític Recent-Bronze Antic (2700-1800 aC).

13. COVA DE ROCA NEGRA

Coordenades UTM: $x= 503179$, $y= 4634261$, $z=190$. Citada l'any 1966 va ser excavada per Pere Caner el mes d'abril del 1970.

Roca Negra (Geseart 2009)

Els elements ceràmics recuperats varen ser: 2 fragments de base de dos vasos diferents a mà, 3 fragments d'una carena a mà, 91 fragments informes a mà i 1 fragment d'una base a torn. Com a material lític s'hi recuperaren: 5 grans d'enfilall d'esteatita i 1 ganivet sobre calcària. També s'hi trobaren 8 fragments ossis de fauna. La cova probablement tingué funció sepulcral. Els materials que va proporcionar –grans d'enfilall, ganivet sobre calcària– donarien una cronologia del Calcolític Recent-Bronze Antic (2700-1800 aC).

14. COVA DE LA ROCA BACUNAL

Bacunal (Geseart 2009)

Coordenades UTM: $x= 505622$, $y= 4635004$, $z=105$. Descoberta per Pere Caner i Joan Rotllant el 6 de gener de 1971, va ésser excavada entre aquest any i el gener de 1975.

S'hi va recuperar 1 fragment ceràmic d'un bol Campaniforme Pirinenc, d'estil incís-imprès, amb decoració de bandes horitzontals, que alterna els espais buits amb els plens amb traços verticals incisos. També 2 fragments ceràmics d'una mateixa base i 1 fragment de carena d'un vas ceràmic a mà. Finalment, 2 petits objectes metàl·lics, potser de bronze, d'ús desconegut. Cova segurament sepulcral; el bol decorat amb l'estil Campaniforme Pirinenc s'ha de considerar del Calcolític Recent (2700-2200 aC).

15. COVA D'EN SARDINETA

Coordenades UTM: $x= 503624$, $y= 4634042$, $z=217$. És també l'anomenada Cova Roca del Carboner, segons una fotografia amb aquest peu

Sardineta (Gesert 2009)

que vàrem veure a l'arxiu que conserva la vídua de Pere Caner.

Assumpció Toledo que va consultar el Diari d'Excavacions de Pere Caner no s'adonà d'aquesta duplicitat i la cita com a inèdita. Potser Sardineta era el malnom del carboner. Va ser excavada per Pere Caner des de l'1 de març al 16 d'abril de 1972. Segons el seu diari, el 6 de març s'hi va fer una cala en què va

trobar un ganivet de sílex; el 30 de març aparegueren trossos de ceràmica, un objecte de bronze, una punta de fletxa i fragments d'ossos.

La totalitat de materials recuperats foren els següents: 1 ganivet de sílex retocat per les dues vores, 1 sageta de sílex romboïdal retocada per les dues cares, 1 sílex amb un burí en un extrem i una rascadora a l'altre, 1 ascla de sílex, 1 vora ceràmica bisellada a mà, 1 vora ceràmica amb llavi arrodonit i parets convexes, 2 fragments ceràmics a mà decorats amb un cordó llis horitzontal del qual en baixen dos d'esbiaixats i n'apareix un altre que puja, 3 fragments ceràmics a mà i informes, 1 fragment d'un estri lític de granit, 4 ascles de quars, 1 ascla de granit, 3 fragments ossis indeterminables, 2 fragments de fusta carbonitzada i 1 làmina de bronze decorada amb una banda central, limitada per dues ratlles paral·leles i farcida amb traços serpentiformes.

Les característiques de l'aixovar trobat permeten situar les funcions sepulcral d'aquesta cova en tres probables períodes diferents: el primer del Neolític Antic Epicardial (5100-4700 aC) pel fragment ceràmic a mà amb cordons llisos; el segon del Neolític Final-Calcolític Antic (3400-2700 aC) pels instruments de sílex, és a dir, el ganivet, la punta de fletxa i la rascadora-burí; i el tercer de les darreries del Bronze Final (850-650 aC) per la làmina de bronze decorada i els dos fragments de vora, un d'ells bisellat i l'altre amb llavi arrodonit.

16. COVA DE L'AVELLANA

Coordenades UTM: x= 505579, y= 4635065, z=120. Descoberta per Lluís Viñals i Albert Vilar l'any 1972. Va ser excavada pel grup de Pere Caner entre el 1972 i el 1975.

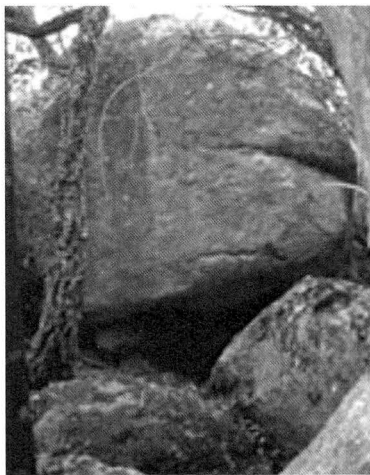
Avellana (Gesart 2009)

S'hi varen recuperar 8 fragments ceràmics d'un bol decorat amb estil Campaniforme Pirinenc, del tipus incís-imprès, que presenta motius de bandes, alternant les bandes omplertes amb el motiu dit "cremallera" amb d'altres que alternen els espais buits i plens amb incisions de traços senzills verticals. També s'hi varen trobar 10 fragments ceràmics d'un vas decorat exteriorment

amb cordons llisos múltiples verticals i cordó llis de reforç interior, paral·lel a la vora; 41 fragments ceràmics a mà, informes; 1 làmina de sílex fragmentada; 1 gra d'enfilall de callaïta o variscita, i 2 grans d'enfilall d'esteatita.

La cova probablement fou utilitzada en dos períodes diferents: durant el Neolític Antic Epicardial (5100-4700 aC) al qual pertanyen els fragments del vas decorat exteriorment amb cordons llisos múltiples verticals, i durant el Calcolític Recent (2700-2200 aC) a jutjar pel bol d'estil Campaniforme Pirinenc i també pels grans d'enfilall recuperats. Semblaria que la seva funció en els dos períodes va ser com a lloc d'enterrament.

17. COVA DE CAN MONT

Mont (Gesart 2009)

Coordenades UTM: $x=503795$, $y=4634222$, $z=281$. Descoberta el 21 d'octubre de 1973 per Pere Caner i M.D. Ramon, fou excavada aquell mateix any.

Únicament va proporcionar 2 fragments ceràmics de base de dos vasos diferents a mà, i 1 fragment de ceràmica grisa a torn, citat per Pere Caner. La cova probablement tingué funció sepulcral en època del Calcolític Recent-Bronze Antic (2700-1800 aC), però pels materials que va proporcionar la seva cronologia és incerta.

18. COVA DE CAS TOI

Toi (Gesart 2009)

Coordenades UTM: $x= 505120$, $y= 4634155$, $z=58$. Descuberta per Pere Caner el 23 d'octubre de 1973. Fou excavada entre el gener i el març de 1976.

La totalitat de materials recuperats foren els següents: 1 fragment ceràmic de vora amb llavi pla i parets còncaves; 1 fragment ceràmic de vora amb llavi arrodonit i parets còncaves; 2 fragments ceràmics de carena suau; 20 fragments ceràmics informes, a mà; 12 fragments ceràmics a torn, informes; 22 fragments de ceràmica grisa medieval; 2 fragments de ceràmica vidriada; 4 fragments ossis de fauna; 2 còdols fragmentats i 4 fragments de sorrenca. Els diversos materials trobats a la cova demostren una utilització de la mateixa al llarg de tot el temps. Se li podria suposar una funció sepulcral amb una probable cronologia del Calcolític Recent-Bronze Antic (2700-1800 aC).

19. COVA DE LA BRUIXA

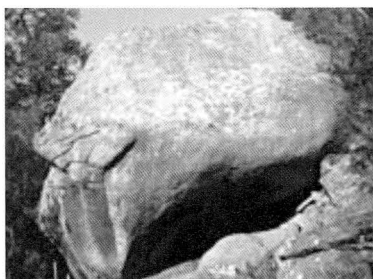
Bruixa (Gesart 2009)

Coordenades UTM: $x= 505558$, $y= 4635142$, $z=114$. Descuberta per Lluís Vinyals i Albert Vilar el març de 1975.

Hi aparegueren 6 fragments de ceràmica, en l'actualitat perduts. Era inèdita i Assumpció Toledo en va obtenir la informació del diari d'excavacions de Pere Caner. La seva funció probablement fou sepulcral, però la seva adscripció cronològica és incerta.

20. COVA D'EN RINO

Coordenades UTM: $x= 503624$, $y= 4634042$, $z=217$. Al costat de la Cova d'en Sardineta. Fou descoberta el 8 de març –no saben de quin any– per en Manelic i en Pere Caner i excavada per aquest darrer. Sembla que

Rino (Gesart 2009)

Rino seria una abreviació de Catarino, malnom de Joan Rotllant.

S'hi recuperaren les restes ceràmiques següents: 2 fragments d'un vas globular fet a mà que duia una decoració de cordó imprès a la inflexió vora/coll; 1 fragment de vora d'un plat amb llavi aprimat i parets rectes; 1 fragment d'un bol de vora amb llavi aprimat i parets lleugerament convexes; i 1 fragment

informe a mà. Probable cova d'enterrament que pel fragment ceràmic amb cordó imprès sembla que fou utilitzada en l'edat del Bronze Final (850-650 aC).

21. COVA DEL PI

Pi (Gesart 2009)

Coordenades UTM: $x= 503074$, $y= 4634125$, $z=126$. Molt a prop de la Cova des Cap de Gos. Sense dades de la seva descoberta i possible excavació.

Únicament va proporcionar 1 fragment ceràmic informe, a mà. La seva funció probablement fou sepulcral, però la seva adscripció cronològica és incerta.

22. COVA DEL MIGDIA

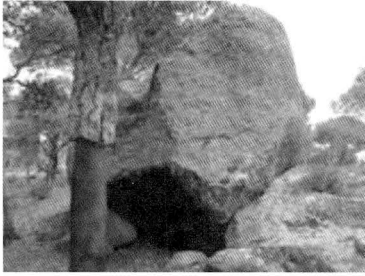
Migdia (Gesart 2009)

Coordenades UTM: $x= 503179$, $y= 4634256$, $z=175$. A la vora de la Cova de Roca Negra. Sense dades de la seva descoberta i excavació.

S'hi varen recuperar els materials següents: 3 fragments ceràmics a mà, informes; 1 fragment de mandíbula d'un animal carnívor; 1 fragment de dent d'ovicapri i 2 fragments de diàfisis. La

seva funció probablement fou sepulcral, però la seva adscripció cronològica és incerta.

23. COVA DEL RONQUILLO

Ronquillo (Gesart 2009)

Coordenades UTM: $x= 506911$, $y= 4632576$, $z=117$. Sense dades de la seva descoberta i possible excavació.

Únicament s'hi varen recuperar 3 fragments ceràmics a mà, informes, i 1 rierenc trencat. La seva funció probablement fou sepulcral, però la seva adscripció cronològica és incerta.

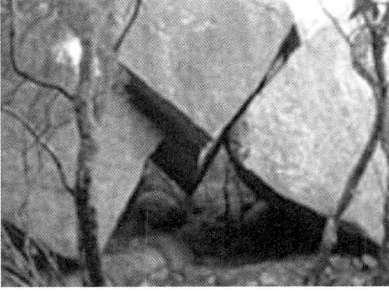
Com ja s'ha apuntat més amunt són diversos –més d'una dotzena– els caus i abrics –mai citats– que hom ha trobat, algun excavat –potser per Pere Caner i el seu grup– i altres remenats pels antics carboners o pels senglars i/o altres bestioles. Com a exemple podem esmentar un abric del sector de Can Rosselló que s'ha anomenat “Abric sense nom 7” amb coordenades UTM: $x= 503206$, $y= 4634665$, $z=181$.

Abric sense nom 7 (Gesart 2009)

Dels indrets inèdits identificats que potser podrien tenir arqueològicament interès si s'hi practiqués alguna prospecció hom pot esmentar –per exemple– els del sector de Roca Negra i del Mirador o el de l'indret que s'ha anomenat “Abric M-1”, aquest darrer amb coordenades UTM: $x= 503465$, $y= 4634658$, $z=205$.

Finalment, cal apuntar que l'any 2008 en el decurs d'un estudi de l'àrea propera a la zona directament afectada pel desdoblament de la C-31 a Calonge es va identificar per part de membres de l'Ajuntament de Calonge i de l'àrea de Patrimoni Cultural del Consell Comarcal del Baix Empordà un abric amb probables estructures paradolmèniques en el sector del mas Palet dels Llops, anomenat “Pedra de l'Olla”.

Abric M-1 (Gesart 2009)

Palet dels Llops (Gesart 2009)

D'aquesta troballa se'n va fer ressò la premsa d'aquell mateix any.²⁰ També hi ha una fitxa en l'Inventari del Patrimoni Cultural Immoble –Patrimoni Arqueològic– del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, amb la referència 19615. En qualsevol cas, sense una excavació arqueològica que pugui aportar alguna dada científica no es pot establir actualment amb certesa el seu ús ni la seva cronologia. Les seves coordenades són UTM: x= 506724, y= 4632618, z= 127.

III - CONSIDERACIONS FINALS

L'activitat de Pere Caner Estrany a l'àrea de Calonge i rodalia entre els anys 51-76 del segle XX, sovint amb la col·laboració de Lluís Esteva de Sant Feliu de Guíxols i de Miquel Oliva de Girona, és un bon exemple dels bons resultats que es poden obtenir en arqueologia quan es posseeix un profund coneixement del medi local i es disposa d'un suport científic adequat, que permeti treure'n profit.

L'interès pels caus sepulcral enmig dels caos granítics de la costa catalana, en especial entre l'Alt Empordà i el Maresme, és un fenomen característic d'aquests anys centrals del segle XX, que veiem reproduït a l'Alt Empordà (Cau Conillers d'Espolla, excavat per Joan Ruiz Solanes l'any 1970) i al Maresme (abrics sepulcral de l'àrea de Vilassar de Dalt), tot i que cal reconèixer que és al Baix Empordà-la Selva on els descobriments són

²⁰ Trillas, 2008, pàg. 5.

més nombrosos, gràcies sobretot als treballs de Pere Caner, Esteve Fa de Llagostera (1925-1997) i Lluís Esteve.

La cronologia d'aquests enterraments de fortuna, que aprofiten caus naturals, més o menys agençats amb murs o lloses, és molt extensa. En tenim proves des del Neolític Antic, en especial en l'etapa Epicardial d'inicis del V mil·lenni aC, però és al període del Calcolític Recent (2700-2200 aC), que coincideix amb els vasos Campaniformes, i al Bronze Antic (2200-1800 aC), que sovint a Catalunya no és sinó una simple continuació dels modes de vida anteriors, quan aquest sistema sepulcral tan econòmic coneix el seu millor moment. L'espòrica presència d'urnes del Bronze Final (850-650 aC) ens marca el final d'aquest costum funerari d'unes poblacions que ja han començat a enterrar en grans necròpolis a l'aire lliure amb urnes cineràries, però que encara recorden els antics llocs –coves, dòlmens, caus granítics– d'enterrament que feien servir els seus avantpassats locals.

Així doncs, durant la segona meitat del III mil·lenni aC coneixem a Catalunya una gran diversitat de formes sepulcral que conviuen amb més o menys intensitat. Al costat de les coves naturals en terrenys calcaris trobarem ara els darrers sepulcres de corredor evolucionats o galeries catalanes; els dòlmens simples, amb sistemes diferents d'accés a la cambra funerària des de l'interior del túmul i també les primeres caixes megalítiques tancades dins de túmuls grans, que a vegades n'acullen més d'una a l'interior.

Pel que fa a les sepultures alternatives, no per menys comunes menys nombroses, la gamma va des dels simples abrics en terreny granític, normalment amb un mur de tancament, com molts de l'àrea de Calonge i Sant Feliu de Guíxols, fins a veritables paradòlmens, amb cambres de lloses sota els grans penyals granítics, com els de les coves de Sa Guilla i Des Gamarús de Calonge. Els paradòlmens més complexos inclouen, fins i tot, corredors megalítics al davant, sostinguts per túmuls frontals de pedres i terra, com el de Pedra Sobre Altra a Tossa de Mar.

Una variant d'aquest darrer tipus sepulcral seria la cova-dolmen, formada per una cavitat natural subterrània, creada per l'acció de l'aigua en un terreny calcari, que funciona com a cambra funerària i un passadís megalític cobert, fet de lloses, que prolonga i dóna accés al sepulcre. Aquest seria el cas del Tossal Gros de Torroella de Montgrí. Coneixem també altres coves-dolmen amb un petit corredor megalític d'accés en terrenys de roques metamòrfiques com les de la Riera Quarantena I i II de Roses, situades en

una formació de gneis. En aquest cas la cavitat es forma per un moviment tectònic que provoca una fissura més o menys gran a nivell del sòl, que més tard serà aprofitada com a cambra funerària.

Ben segur, però, que les tombes més espectaculars d'aquest període, a part dels dòlmens, són les coves artificials o hipogeus que s'escalonen entre el Baix Empordà-Gironès i el Maresme-Vallès Oriental, al llarg, doncs, de la costa nord i central catalana, una àrea d'afloraments granítics. Es tracta d'hipogeus amb forma de semiesfera, sense corredor d'accés, excavats en el dur granit local de Begur (ses Falgues), de Palamós (Cala Sanià), Solius (Cova dels Moros i la Tuna) o Llagostera (Mas Rissec).

Al Vallès Oriental també es coneixen diversos hipogeus, excavats en grans blocs de granit, com els de la Pedra Foradada de Can Gol a la Roca del Vallès i de la Pedra Foradada de Vallromanes. Possiblement, la tomba del Roc Foradat de Cal Milhomes de Castelltallat (Sant Mateu de Bages), que no s'ha investigat mai arqueològicament, sigui un hipogeu excavat en una paret de granit com els anteriors.²¹

En altres casos s'excava la roca sorrenca, més tova, amb un disseny igual com a l'hipogeu dels Clots de Sant Julià a Canapost o bé entre el sauló de Vilanova del Vallès (hipogeus de Can Nadal I a III) o de Dosrius (hipogeu de la Costa de Can Martorell o Vinya d'en Tit), aquest darrer excavat per Sara Aliaga i Oriol Mercadal l'any 1995. L'hipogeu de Dosrius és una tomba excepcional on s'hi enterraren centenars d'individus amb un aixovar homogeni (puntes amb peduncle i aletes de sílex i bol Campanifome Internacional (puntejat geomètric) del Calcolític Recent.

Catalunya, doncs, com hem vist, és especialment rica en jaciments sepulcrales diversos que conviuen durant la segona meitat del III mil·lenni aC. En aquest panorama, els abrics sepulcrales i paradòlmens de la zona de Calonge, descoberts i excavats per Pere Caner i els seus col·laboradors a partir de mitjans del segle passat, en constitueixen un dels millors exponents. Que ara s'hi pugui anar, més o menys còmodament, per tal de reestudiar-los o simplement visitar-los, ajudarà, sens dubte, a dimensionar adequadament la tasca d'aquests primers recercadors de sepulcres paradòlmènics al Baix Empordà i alhora constituirà un merescut homenatge al seu treball.

²¹ Carreras; Fàbrega; Tarrús, 2005, pàg. 72-73.

BIBLIOGRAFIA

- CANER ESTRANY, Pere, *Calonge arqueològic*, Annals de d'Institut d'Estudis Gironins, vol. IV, 1949.
- CANER ESTRANY, Pere, *Nuevos hallazgos arqueológicos calongenses*, Annals de d'Institut d'Estudis Gironins, vol. 11, 1956-57.
- CANER ESTRANY, Pere, *Mapa arqueològic de la prehistòria calongense*, CSIC, vol. III, secció III: Prehistòria, Antropologia, Etnologia, 1958
- CANER ESTRANY, Pere, "Catàleg Arqueològic de Calonge", vol. I, (Prehistòria), Institut d'Estudis Calongins, 1960-1961, inèdit.
- CANER ESTRANY, Pere, *Calonge (Gerona)*, Ampurias XXII, 1961.
- CANER ESTRANY, Pere, *Una estació prehistòrica inèdita: la barraca d'en Oller*, Proa, núm. 110, Palamós març 1965.
- CANER ESTRANY, Pere, *La cova de la Roca des Gat Vaire*, Proa, núm. 14, Palamós maig 1966.
- CANER ESTRANY, Pere, *La Vall de Calonge*, Sant Feliu de Guíxols, 1983.
- CARRERAS, Enric; FÀBREGA, Albert; TARRÚS, Josep, *Els monuments megalítics del marge dret del riu Cardener (Bages)*, Pyrenae, vol. 30-2, Universitat de Barcelona, Barcelona 2005.
- CASTELLS, Josep; DÍAZ, Jaume; HERNÁNDEZ, Gemma; PRADO, Gabriel de, "Revisió i actualització de l'Inventari del Patrimoni Arqueològic del Baix Empordà", Setenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona, la Bisbal d'Empordà, 4-5 juny 2004, vol. II.
- ESTEVA CRUAÑAS, Lluís, *Prehistòria de la comarca guixolense*, Annals de d'Institut d'Estudis Gironins, vol. 12, 1958.
- MOLLA CALLÍS, Joan; LOAISA DALMAU, Esther, *Reminiscències feudals al Baix Empordà cap al 1907*, dins Miscel·lània Pere Caner, IEBE, 2007.
- OLIVA PRAT, Miquel, *Exploració d'un abric prehistòric a les Gavarres, (terme de Calonge)*, Miscel·lània Puig i Cadafalch, Institut d'Estudis Catalans, 1947-1951.
- OLIVA PRAT, Miquel, *Actividades de la Comisaria Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Gerona en 1953*, Annals de d'Institut d'Estudis Gironins, vol. 8, 1953.
- PEDRO PASCUAL, Mireia, *Prospeccions de jaciments paradolmènics a les comarques de l'Alt Empordà, Baix Empordà i la Selva*, dins Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, la Bisbal d'Empordà, 4-5 juny 2004, vol. I.
- TOLEDO MUR, Assumpció, *La utilització de les coves des del calcolític fins al bronze final al N.E. de Catalunya, (2200-650 aC)*, UAB 1990, tesi doctoral inèdita.
- TOLEDO MUR, Assumpció; AGUSTÍ FARJAS, Bibiana, *Les coves de Calonge. Estudi dels materials arqueològics que s'hi van trobar*, "Estudis sobre temes del Baix Empordà", núm. 6, 1987.
- TRILLAS, Joan, *El Punt*, 29 octubre 2008.
- VICENS i TARRÉ, Joan, *El patrimoni arqueològic d'època prehistòrica de Calonge*, Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, vol. XXXVI, Girona 1996-1997.